

Ж.А. Карманова, Л.А. Шкутина, С.А. Абылайхан, Г.Б. Бейсенбекова*, Г.Қ. Белгібаева

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
(*Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: gulmira.beysembekova@mail.ru)

Scopus Authors ID: 157210142465, 25719358799,
357210163591, 457210159859, 5571922157849
ORCID 1 0000-0001-5077-8345, 20000-0002-9370-2946,
30000-0001-7182-2022, 40000-0002-6890-6680, 50000-0001-9887-0706

Рухани жаңғыру аясында өскелең ұрпақтың адамгершілік мәдениетін дамыту ерекшеліктері

Мақалада рухани жаңғыру аясында өскелең ұрпақтың адамгершілік мәдениетін дамыту ерекшеліктері қарастырылған. Рухани жаңғыру — адам баласының, оның ішкі әлемінің жаңаруы, сана сезімі, жаңа өзгерісті қабылдай алуы. Авторлар қазіргі дәуір мен мемлекеттің даму дәуірінің ажырамас бөлігі ретінде рухани жаңғыруды қарастыра отырып, оның ел дамуына және өскелең ұрпақтың мәдениетті адамзат болып қалыптасуына үлесін айрықша ашып көрсетеді. Мәдениет қоғамның тарихи даму деңгейімен байланысты. Сонымен қатар, мәдениет — әлеуметтік-тарихи формациялардың өзгеруіне байланысты дамытын тарихи құбылыс. Мәдениеттің өзегі адамзаттық құндылықтар болып табылады. Өскелең ұрпақтың бойында адамгершілік мәдениетті тәрбиелеу, олардың рухани адамгершілік дамуына білім беру саласының рөліне жан-жақты талдаулар жасалған. Адамгершілік мәдениеттің теориялық-әдіснамалық негіздері егжей-тегжейлі талданған. Авторлар қазақ халқының ұлы ойшылдары мен ағартушылары А. Құнанбаев, Ы. Алтынсарин, Ш. Құдайбердиевтің еңбектерінде жеке тұлғаның адамгершілік қасиеттерін дамыту мәселелері қарастырылғанын, оның ішінде Ұлы Абайдың толық адам ілімінде адами, адамгершілік және адамгершілік қағидаттары басшылыққа алынғанын сөз еткен. Адамгершілік мәдениет белгілерін қалыптастыру үшін жеке тұлғаның сезіміне әсер етіп, оның дүниетанымының дамуына ықпал ету қажет. Мақалада тақырыптың өзектілігі рухани жаңғыру аясында өскелең ұрпақтың адамгершілік мәдениетін дамыту ерекшеліктері ғылыми тұрғыдан баяндалған. Зерттеу материалдары бойынша мақалада қорытынды тұжырымдар жасалған.

Кілт сөздер: рухани жаңғыру, сана, қоғамдық сана, өзіндік сана, адамгершілік, мәдениет, адамгершілік мәдениеті, жеке тұлғаның адамгершілік мәдениеті.

Kipicne

Әлемдік интеграциялық үдерістерге деген ұмтылыс қазақстандық қоғамды сипаттайды, соның салдарынан рухани жаңғырту ел дамуының негізгі үдерістерінің біріне айналады. Заман талабына сай қоғамдық сананың жетілуі ұлт болмысының мәдени дамуымен байланысқан рухани өмірімен сабақтас. Еліміздегі «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламасында ұлттық сана бірегейлікті сақтау аясында өскелең ұрпақты тәрбиелеуге оның ішінде, ұлттық және адамгершілік мәдениетке басымдық танытылды [1]. Рухани жаңғыру — адам баласының оның ішкі әлемінің жаңаруы, сана сезімі, жаңа өзгерісті қабылдай алуы. Сондай-ақ қазіргі жағдайда қоғамдық сананы жаңғырту үдерісі көптеген мемлекет үшін өзекті болып отыр.

Сана адамның барша психикалық қызметіне ортақ қасиетті бейнелеудің ерекше формасы [2]. Сана — қоғамдық құбылыс. Адамның санасы адамзат қоғамының ұзаққа созылған дамуының нәтижесінде пайда болады. Адам өзіндік сана (сана сезім) арқылы өзін-өзі сезініп ұғынады.

Өзіндік сана — адамның өзін және жеке қасиеттерін түсіну. Адамның өзі кім екендігіне ой жүгіртіп, бойындағы күш-қуатын, ақыл-ойын, қабілеттілігін, әрбір іс-әрекеттерін атқарудағы ниеті мен мақсат-міндетін, өзін қоршаған орта мен әлеуметтік жағдайға, өзге адамдарға, өзіне деген көзқарасын білдіретін қасиеттерін анықтау болып табылады.

Әрине, қоғамның негізгі бағыты өскелең ұрпақтың бойында адамгершілік тәрбиені қалыптастыруы тиіс. Адамзат тарихында, адамгершілікке байланысты пайда болған категорияларға мыналарды жатқызуға болады: жомарттық, батырлық, ерлік, әділдік, қарапайымдылық, кішіпейілділік, адалдық, шыншылдық, ұятшылдық, ар мен намыс және т.б. Әрбір қоғам өзінің даму процесінде адамгершілік категорияларына, оның мазмұнына көптеген өзгерістерді енгізіп отырады.

Адамгершілік — адамдардың тәжірибелік өмірінен тамыр алып пайда болған әдеп-ғұрып, дәстүрлерді тудырып, солармен сәйкес дамиды [3].

Зерттеу әдістері

Аталған мәселені зерттеудің негізгі әдістері рухани жаңғыру аясында өскелең ұрпақтың адамгершілік мәдениетін түсіну үшін әртүрлі зерттеу тәсілдерін қарастыруға мүмкіндік беретін салыстырмалы, ғылыми дерек көздерін талдау, нақтылау сияқты жалпы теориялық зерттеу әдістері алынды. Адамгершілік мәдениет туралы іргелі зерттеулердің тұжырымдары сипатталды.

Нәтижелері мен оларды талқылау

Ежелгі дәуірде «мәдениет» ұғымы ақиқаттың, жақсылық пен сұлулықтың бөлінбейтін бірлігін мойындауды қамтыды. Бұл мәңгілік үштік заманауи ғылымды, адамгершілік пен бай өнерді бізге жеткізді. Сонымен қатар, ғылымға ерекше назар XVIII ғасырдың соңына дейін ақыл-ой мәдениетін түсінуде байқалды. Неміс философы И. Кант объективті үштікті — ақиқат, жақсылық пен сұлулықты мойындап, «мәдениет» категориясын адамгершілік тұрғыдан түсінуге басымдық берді [4].

Философиялық энциклопедиялық сөздікке сәйкес, «мәдениет» — бұл қоғам қолданатын материалдық және рухани дамудың, мәдени дәстүрлерді одан әрі дамыту үшін қоғам функциясының үйлесімін көрсетеді [5].

Мәдениет-әлеуметтік-тарихи практика процесінде адамзат жасаған материалдық және рухани құндылықтардың, сондай-ақ оларды құру, қолдану және беру тәсілдерінің жиынтығы. Мәдениет — бұл әлеуметтік-тарихи формациялардың өзгеруіне байланысты дамитын тарихи құбылыс. Мәдениет — адамзаттың өндірістік, әлеуметтік және психикалық жетістіктерінің жиынтығы. Біздің зерттеуіміз үшін мәдениет ұғымында мәдениеттілік құндылықтары мен идеялар жүйесін ғана емес, жеке тұлғаны дамытуды анықтайтын шарттары маңызды.

Педагогикалық энциклопедияда «мәдениет» қоғамның тарихи анықталған даму деңгейімен, адамның өмірі мен іс-әрекетін ұйымдастырудың формалары мен түрлерінде, олардың қарым-қатынастарында, сондай-ақ олар жасаған рухани және материалдық құндылықтарда көрінетін адамның қабілеті және шығармашылық күшімен анықталады. Мәдениеттің өзегі жалпы адамзаттық құндылықтардан тұрады, мұнда әр адамда мәдениет жеке қабылданады, игеріледі, бақыланады, адамгершілік және эстетикалық дамуымен байланысты, сонымен бірге қарым-қатынас формалары мен әдістерінен тұрады.

Мәдениетті құбылыс ретінде зерттей отырып, В.И. Журавлев оның жұмыс істеуінің жалпы принциптерін ажыратады:

- мәдениеттің өмір сүруінің, дамуы мен жұмыс істеуінің негізі ретінде пәндік-практикалық іс-әрекет принципі;

- қоғамның барлық салаларында мәдениеттің пәндік-белсенділік, технологиялық, категориялық оның материалдық және рухани қызметін анықтау;

- мәдениетті адам мен адамзаттың өзін-өзі тәрбиелеу саласы мен қабілеті, оның тұрмыстық күшжігері мен шығармашылық әлеуеті ретінде түсіну;

- мәдениет белгілі бір тарихи дәуірдің, қоғамдардың, халық пен ұлттардың материалдық және рухани даму деңгейін сипаттау үшін қолданылады. Жеке тұлғаның мәдениеті, мақсаты мен құндылық жүйесі, адамның өмір сүру ортасымен қарым-қатынасын көрсетеді. Ол өмір сүру жағдайларына, әртүрлі әлеуметтік құрылымдардың, топтардың, ұлттардың, жеке адамдардың талаптарына сәйкес қалыптасады.

«Адамгершілікті» түсінудің іргелі тәсілін И.П. Кант, Г. Гегель, Дж. Локк, К. Гельвеция сияқты ғалымдар дәріптеді. И.П. Канттың пікірінше, адамгершілік немесе жақсылық — бұл субъективті ережелер негізінде құрылған адамның іс-әрекеті жалпы формула бойынша тұжырымдалуы мүмкін: «... жеке іс-әрекет мотиві, қоғамдағы барлық адамзат үшін заңды болуы мүмкін» [6].

Сондай-ақ, қазақ халқының ұлы ойшылдары мен ағартушылары А. Құнанбаев, Ы. Алтынсарин, Ш. Құдайбердиевтің еңбектері жеке тұлғаның адамгершілік қасиеттерін дамыту мәселелеріне, адамның қоғамдағы орны мен оның тәрбиесіне арналды. Абайдың негізгі ұраны «адам — қоғамда орны бар адам». Ол философиялық, педагогикалық, психологиялық тұрғысынан адам, азамат болу дегенді негіздеуге тырысты, сонымен бірге дүниенің басты құндылығы — адам, жәй ғана адам емес, рухани тұрғыда кемелденген толық адам. Абайдың айтуынша, «адамгершілік — махаббат пен әділдік, оларда бәрі бар, бәрі де шешіледі». Абайдың «толық адам» ілімі адами, адамгершілік және адамгершілік қағидаттарына негізделген [7].

Мазмұны бойынша адамгершілік мәдениет — бұл қоғам субъектілерінің адамгершілік санасы мен дүниетанымының дамуы; моральдық және адамгершілік — өмірдің бірлігі; жақсылық, ар-намыс, ар-ождан, мейірімділік, шыдамдылық, әділеттілік, адалдық, парыз, қадір-қасиет, сүйіспеншілік, қарым-қатынас жүйесінде, іс-әрекетте және мінез-құлықта жақсылық және т.б. белгілердің көрінісі; өмірдегі белсенділікті жүзеге асыру гуманизм, демократия, еңбекқорлық, әлеуметтік теңдік, парасаттылық, бейбітшілік, альтруизм принциптерінің негізі болып саналады.

Адамгершілік мәдениет белгілерін қалыптастыру ісі білім берумен ғана шектелмейді, ол жеке тұлғаның сезіміне әсер ету арқылы ішкі жан дүниесін оятудың нәтижесінде оның дүниетанымын дамытады.

М.А. Волкованың пайымдауынша, адамгершілік мәдениет — бұл этикет пен мәдениеттіліктің маңызды категориясы, ол жеке тұлғаның адамгершілік мәдениетінің құрылымы:

- этикалық ойлау мәдениеті (жақсылық пен жамандықты ажырата білуі, пайда болған жағдаяттарда адамгершілік нормаларды қолдану және т.б.);
- сезім мәдениеті (даму, адами сезімдер, адамның эмоционалды руханияты, қайырымдылық);
- мінез-құлық мәдениеті (бұл адамның күнделікті мінез-құлқынан көрінетін моральдік және эстетикалық нормаларының жиынтығы);
- этикет (адамның қоғамдағы мінез-құлқын реттейтін формаларға, тәсілдерге, ережелерге адалдығы, дұрыс қабылдауы) [8].

Жеке тұлғаның адамгершілік мәдениеті — бұл тұлғаның адамгершілік дамуының сипаттамасы, қоғамның моральдік тәжірибесін меңгеру дәрежесі, мінез-құлық пен басқа адамдармен қарым-қатынас құндылықтарын, нормалар мен қағидаларды, өзін-өзі бірізді жетілдіруді жүзеге асыру қабілеті.

Адамгершілік мәдениет қоғамда, ең алдымен, жеке тұлғаның адамгершілік мәдениетімен нақтыланды. Бұл адамгершілік сана мен дүниетанымының, адамгершілік қасиеттердің, олардың өзін-өзі реттеудегі, мінез-құлықтағы, қарым-қатынастағы және жеке тұлғаның іс-әрекетіндегі көріністерінің толықтығы мен дәйектілігінің жиынтығы мен өлшемі.

Жеке тұлғаның адамгершілік мәдениетінің құрылымы:

- а) адамгершілік сананың дамуы (жақсылық туралы адамгершілік білім; ар-намыс және т.б.; адамгершілік сезімдер мен эмоциялар, адамгершілік ерік, адамгершілік құндылықтар);
- ә) адамгершілік дүниетанымының дамуы (адамгершілік мұраттары, нормалары мен қағидаттары, адамгершілік бағдарлары мен мүдделері, сенімдері мен нанымдары);
- б) адамгершілік қасиеттерді жетілдіру (адамгершілік, адамдарға құрметпен қарау, жанашырлық, әділдік, ар-ождан, мейірімділік, адалдық, қадір-қасиет, парызды сезіну және түсіну, жауапкершілік және т.б.);
- в) адамгершілік қасиеттердің дәйекті көрінісі, адамгершілік нормалары мен принциптерін сақтау.

Жалпы білім беру процесін қоғамның мәдени өрісіндегі жеке тұлғаның қозғалысы ретінде қарастыра отырып, оның екі компонентін анық ажыратуға болады. Бір жағынан, жеке тұлға белсенді, ол таным жолымен қозғалады, әлем модельдерінің жеке жүйесін дамытады. Екінші жағынан, жеке тұлға мәдени ортада өсіп, оның ажырамас бөлігіне айналады, нормаларды, әдет-ғұрып пен әдетті қабылдайды, қоғамға бұрыннан тиесілі модельдік қорды игереді. Жеке тұлғаның әлемдік мәдениетпен байланысы неғұрлым әр түрлі және кең болса, жеке білім берудің болашағы соғұрлым бай болады.

Педагогикалық шындықты танудың және түрлендірудің нақты ғылыми әдістемесі ретінде мәдени көзқарас іс-әрекеттің өзара байланысты үш аспектісін қамтиды: аксиологиялық (құндылық), технологиялық және жеке шығармашылық.

Қазақстанда қоғамдық сананы жаңғырту жағдайында өскелең ұрпақтың адамгершілік мәдениетінің негіздерін қалыптастырудағы мәдениеттану тәсілінің аксиологиялық аспектісі тұлғаның құндылықтарын қалыптастыруды қамтамасыз ететін тәрбие-білім беру үдерісін ұйымдастыруды көздейді: құрмет, қабылдау, тану, адамгершілік белсенді ұстаным т.б.

Мәдени көзқарастың технологиялық аспектісі мәдени адам іс-әрекетінің көрінісімен анықталады. «Мәдениет» және «іс-әрекет» категориялары тарихи тұрғыдан өзара байланысты. Мәдениет әлеуметтік-гуманистік бағдарламаны анықтайды және іс-әрекеттің белгілі бір бағытын, оның құндылық типологиялық ерекшеліктері мен нәтижелерін нақтылайды. Зерттеу аясында мәдени көзқарастың технологиялық аспектісі өскелең ұрпақтың адамгершілік мінез-құлық әдістері мен тәсілдерін дамыту арқылы жүзеге асырылады.

Мәдени көзқарастың жеке және шығармашылық аспектісі жеке тұлға мен мәдениеттің объективті байланысымен түсіндіріледі. Жеке тұлға — мәдениетті тасымалдаушы. Ол адамның (мәдениеттің)

объективті мәні негізінде дамып қана қоймай, оған түбегейлі жаңа нәрсе енгізеді яғни, ол тарихи шығармашылықтың субъектісіне айналады. Л.С. Выготскийдің пікірінше, шығармашылық акті мен жауапшының жеке басы біртұтас коммуникативті байланысқа еніп, ол өзара тығыз байланысқан әрекеттесуде түсінілуі керек [9]. Зерттелетін мәселе барысында мәдениеті қалыптастыру кезіндегі тәсіл мағыналы болады, егер біз, ең алдымен, мәдениет байланысын, әлемдік мәдениет тарихымен әр қилы мәдениеттің жалпы және оның ерекшелігіне, білім беру жүйесінде мән берсек қана, ол тиімді болады. Педагогикалық әсерді ұйымдастыру кезінде өскелең ұрпақтың шығармашылық іс-әрекетінде шығармашыл жеке тұлға ретінде қалыптасуы барынша ескеріледі.

Е.В. Бондаревская «білім беруді мәдениетке және мәдениетті білімге интеграциялау» қажеттілігін өзектендіре отырып: «Мәдениетті адам арқылы басқаша сақтау мүмкін емес. Ол үшін білімді мәдени сәйкестендіру механизмін енгізуі керек. Біздің түсінігімізде мәдени сәйкестендіру — бұл өзіміз бен өз халқымыздың ұқсастығын орнату, ұлттық мәдениетке ену сезімін сезіну, оның құндылықтарын іштей қабылдау (өз ретінде қабылдау), халықтың мәдени болмысы түрінде өз өмірімізді кіріктіру» [10]. Ол адамның адамгершілік мәдениетін тәрбиелеу туралы теориялық ұстанымы өзінің зерттеулері үшін құнды болады. Ғалым қазіргі заманғы жалпыадамзаттық адамгершілік құндылықтарды анықтайды: ар-ождан, жақсылық, әділеттілік, қарапайымдылық, үнемділік, мейірімділік, руханият, адамның қадір-қасиеті. Яғни, ол тәрбие мазмұнының маңызды негізгі компоненттерін бөліп көрсетеді: жеке тұлғаның жалпыадамзаттық құндылықтарды білуі; жеке тұлғаны ізгілендіретін қазіргі адам өмірінің салаларын меңгеруі; жалпыадамзаттық және ұлттық мәдениеттің материалдық және рухани құндылықтарын игеруі; адамзаттық мінез-құлық тәжірибесін қалыптастыру; адамгершілік мінез-құлықтың эмоционалды жағдайында өмір сүру тәжірибесін жинақтау; жеке тұлғаның жауапкершіліктің нақты шарттарын игеруі; өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі бағалауы. Педагогикалық тұрғыдан алғанда, бұл өскелең ұрпақты рухта тәрбиелеуді білдіреді: басқа адамдардың пікірін құрметтеу, қоршаған әлемді тану, шешім қабылдау, өз әрекеті үшін жауапкершілік. Ғалымның пікірінше, мәдени адам — сыпайы, адал тұлға, мәдениетті адам — рухани тұлға, руханиятты тәрбиелеу — рухани жаңғыру жолы, мәдени адам — шығармашыл жеке тұлға, «қол жеткізген нәтижеге үнемі күмәнданатын, жаңалыққа ұмтылатын креативті ойшыл, үнемі дамып отырады».

Бүгінгі таңда республикада жеке бағыт бойынша акмеологиялық тәсіл әзірленіп, іске асырылуда, оның мәні педагогикалық процесс субъектілерінің шығармашылық әлеуетін дамыту тұрғысынан педагогикалық проблеманы зерттеу болып табылады. Осы тәсіл аясында З.А. Исаева, А.Е. Әбілқасымова, Т.С. Садықов және басқалар ұсынған педагогикалық идеялар бар.

Қазақстандық зерттеушілер, атап айтқанда, Ж.Ж. Наурызбай этномәдени білім берудің ғылыми-педагогикалық негіздерін анықтауда мәдениеттану тәсілін белсенді қолданады [11]. Ол «этномәдени білім беру» терминін «этникалық топтардың тұлғасы мен бірегейлігінің ұлттық-мәдени және тілдік бірегейлігін сақтауға және басқа да мәдениеттердің құндылықтарын игеруге бағытталған білім беру моделі» деп түсінеді. Этномәдени білім беру этнос субъектісін, туған ұлт идеяларын, алдыңғы ұрпақтар мақұлдаған тіл мен мәдениетті қалыптастыруды мақсат етеді. Этномәдени білім беру кезінде жас ұрпақ ұлттың этникалық құндылықтарымен танысады, этностың адамгершілік нормалары мен дәстүрлеріне сәйкес мінез-құлық дағдыларын игереді. Сонымен бірге, Қ. Қожахметова, Ш. Таубаева, Ш. Жанзақова — жалпы және этникалық педагогиканың әдіснамасын әзірлеу кезінде және М.Х. Балтабаев этномәдени білім беруді педагогикалық мәдениеттанудың стратегиялық бағыты ретінде қарастырады. Ғалым М.Х. Балтабаев адамның гуманистік мәдениетін адамгершілік мәдениеттің бір бөлігі ретінде қарастыра отырып, «Рухани-адамгершілік білім» деген анықтамасын береді, мұнда мәдениет құндылық-бағалау сатысын қамтиды, өйткені ол негізінен адамның гуманистік мәнін көрсетеді. Сондықтан да қоғам мәдениетін қалыптастыру бір уақытта адамгершілік құндылықтарды дамыту процесі болып табылады.

Мәдени-тарихи тәсіл адамзаттың ғылыми білімі мен рухани тәжірибесі негізінде мәдениет құндылықтарын келесі ұрпаққа беру процесін болжайды. Әлемде болып жатқан терең өркениеттік процестер аясында құндылықтарды беру процесін жүзеге асыра отырып, мәдени-тарихи тәсілді қолдану өскелең ұрпақты сабақтастық, бірегейлік, адамгершілік, руханият, үйлесімділік негізінде тәрбиелеуді кеңейтуге және нығайтуға мүмкіндік береді.

Қазақстанда рухани жаңғырту аясында өскелең ұрпаққа адамгершілік мәдениет негіздерін қалыптастыру кезінде мәдени-тарихи тәсілді қолдану әлемдік және дәстүрлі мәдени құндылықтардың тарихи даму мәселелерін ашуды көздейді.

Тұжырым

Сонымен жоғарыдағыларды қорыта келе, жүргізілген теориялық талдау қазіргі мемлекеттің даму дәуірінің ажырамас сипаттамасы рухани жаңғырту болып табылатынын анықтауға мүмкіндік берді, егер әлеуметтік жүйе тиімсіз, әділеттілік пен интеллект талаптарын елемейтін болса, онда адамгершілік мәдениет жоғары бола алмайды. Сондықтан үшінші мыңжылдыққа енген рухани жаңғыруды бас-тан өткеріп жатқан қоғамның даму факторы болып табылатын адамгершілік мәдениеті дамыту арқылы жеке тұлға арасындағы өзара қатынастарға, өскелең ұрпақтың елге, мемлекетке, қоғамға деген қатынасына түзетулер енгізу қажеттілігі туындады.

Адамгершілік мәдениет — бұл адамдарды біріктіретін, олардың өмірі мен денсаулығын сақтауға ықпал ететін, олардың жеке басының дамуы үшін оңтайлы және олардың өмірлік мақсаттарына жетудің ең қолайлы және лайықты тәсілі ретінде бағаланатын әлеуметтік-мәдени құбылыс екендігіне сүйене отырып, адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру маңызды болады. Онсыз олар жүзеге асыра алмайтын жеке тұлғалық қасиеттер адамгершілік принциптердің талаптары және басқалардың мінез-құлқына баға беру.

Қазіргі қоғамның адамгершілігі әрбір жеке тұлғаның адамгершілік мәдениетіне ғана емес, сонымен қатар адамның адамгершілік мәдениеті де белгілі бір дәрежеде қоғамның мәдениетіне байланысты деп айтуға болады. Сондай-ақ әлемдік қоғамдастық мәдениеттің жай-күйіне көбірек көңіл бөліп отыр. Бұл ең алдымен, адамдардың өмірлік белсенділігінің мазмұны мен процесі, олардың мақсаты. Мәдениет өркениетті елдердің жетекші белгілерінің бірі болып табылады. Адамгершілік мәдениет сананы жаңғыртуға, адамдардың адамгершілік қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған. Адамгершілік өзін практикада және өмірдің басқа салаларында — саясатта, әлеуметтік өмірде, құқықта және т.б. көрсетеді, бұл тек рухани ғана емес, материалдық өмірдің айқын көрінісі.

Рухани жаңғыру аясында адамгершілік мәдениеттің өзекті белгілері: қарапайымдылық, өзінің және қоғамдық мүлікке ұқыпты қарау, үнемділік, қанағаттанарлық көзқарас, шығармашылық белсенділік, жеке қабілеттерін барынша пайдалану арқылы өскелең ұрпақтың бойына сіңіру білім беру жүйесіндегі әрбір педагогтің міндеті болып табылады.

Қаржыландыру көзі Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті (Грант АР14870561).

Әдебиеттер тізімі

- 1 Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламасы [Электрондық ресурс] / Н.Ә. Назарбаев. — Нұр-Сұлтан, 2017. — Қолжетімділік режимі: <https://www.akorda.kz/kz/>.
- 2 Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития: учеб.пос. / В.Г. Маралов. — М.: Академия, 2004. — 256 с.
- 3 Моринова О.Н. Методический доклад на тему: «Культура поведения и нравственное воспитание детей дошкольного возраста». — Ростов, 2016. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://infourok.ru/kultura-povedeniya-i-nravstvennoe-vospitanie-detey-doshkolnogo-vozrasta-3036867.html>.
- 4 Бархатова Л.С. Воспитание культуры поведения / Л.С. Бархатова // Дошкольное воспитание. — 2016. — № 11. — С. 12,13.
- 5 Философский энциклопедический словарь / под ред. Е.Ф. Губского, Г.В. Кораблева, В.А. Лутченко. — М.: Инфра-М, 1997. — 574 с.
- 6 Бродская Е. Роль нравственной культуры в формировании личности детей старшего дошкольного возраста / Е. Бродская. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://nsportal.ru/detskii-sad/vospitatelnaya-rabota/2021/03/21/statya-rol-nravstvennoy-kultury-v-formirovanii>.
- 7 Әбілдина С.Қ. Қазақстанда оқушыларға этномәдени білім берудің қалыптасуы мен дамуы: ғылыми басылым / С.Қ. Әбілдина. — Алматы, 2011. — 349 б.
- 8 Abylaikhan S.M. Forming Child's Moral Culture in a Multi Confessional Society / S.M. Abylaikhan, Zh.A. Karmanova, G.K. Abilkassimova, G.B. Beisenbekova, N.S. Baizhumanova // European Journal of Science and Theology, 2019. — №15. — S.133-143.
- 9 Урдабаева Л.Е. Даму психологиясы / Developmental psychology: оқу құралы. / Л.Е.Урдабаева, А.Р. Рахматулина — Қостанай, 2018. — 257 б.
- 10 Бондаревская Е.В. Теория и практика личностно ориентированного образования / Е.В. Бондаревская. — Ростов н/Д., 2000. — 352 с.
- 11 Наурызбай Ж.Ж. Этнокультурное образование / Ж.Ж. Наурызбай. — Алматы: Ғылым, 1997. — 152 с.

Ж.А. Карманова, Л.А. Шкутина, С.М. Абылайхан, Г.Б. Бейсенбекова, Г.К. Бельгибаева
Особенности развития нравственной культуры подрастающего поколения в условиях модернизации общественного сознания

В статье рассмотрены особенности развития нравственной культуры подрастающего поколения в рамках модернизации общественного сознания. Модернизации общественного сознания — это обновление внутреннего мира человека, чувство сознания, способность принимать новые перемены. Авторы, рассматривая модернизацию общественного сознания как неотъемлемую часть современной эпохи и эпохи развития государства, особо раскрывают ее вклад в развитие страны и становление культуры подрастающего поколения. Культура связана с уровнем исторического развития общества. Кроме того, культура — это историческое явление, развивающееся в связи с изменением социально-исторических образований. Ядром культуры являются человеческие ценности. Проведен всесторонний анализ роли сферы образования в воспитании нравственной культуры у подрастающего поколения, их духовно-нравственного развития. Детально проанализированы теоретико-методологические основы нравственной культуры. Авторы отмечают, что в работах великих мыслителей и просветителей казахского народа А. Кунанбаева, И. Алтынсарина, Ш. Кудайбердиева рассмотрены вопросы развития нравственных качеств личности. Для формирования признаков нравственной культуры необходимо воздействовать на чувства личности и способствовать развитию ее мировоззрения. Актуальность темы модернизации общественного сознания в Казахстане как условие формирования нравственной культуры подрастающего поколения анализируется с научно-теоретической точки зрения. По материалам исследования в статье сделаны выводы.

Ключевые слова: модернизация общественного сознания, сознание, духовное возрождение, самосознание, нравственность, культура, нравственная культура, нравственная культура личности.

Zh.A. Karmanova, L.A. Shkutina, S.A. Abylaikhan, G.B. Beisenbekova, G.K. Belgibayeva
Features of the development of the moral culture of the younger generation in the conditions of modernization of public consciousness

The article considers the features of the development of the moral culture of the younger generation in the framework of the modernization of public consciousness. Modernization of public consciousness is the renewal of the inner world of a person, a sense of consciousness, and the ability to accept new changes. The authors, considering the modernization of public consciousness as an integral part of the modern era and the era of state development, especially reveal its contribution to the development of the country and the formation of the culture of the younger generation. Culture is related to the level of the historical development of society. In addition, culture is a historical phenomenon that develops in connection with changes in socio-historical formations. The core of culture is human values. A comprehensive analysis of the role of the sphere of education in the upbringing of moral culture among the younger generation, and their spiritual and moral development is carried out, and the theoretical and methodological foundations of moral culture are analyzed in detail. The authors note that in the works of the great thinkers and educators of the Kazakh people A. Kunanbayev, I. Altynsarin, Sh. Kudaiberdiyev, the issues of the development of moral qualities of personality are considered, including in the fulfilled human teaching of the great Abai were guided by human and morality principles. To form the signs of moral culture, it is necessary to influence the feelings of the individual and contribute to the development of his worldview. The relevance of the topic of modernization of public consciousness in Kazakhstan as a condition for the formation of the moral culture of the younger generation is analyzed from a scientific and theoretical point of view. Based on the research materials, the article draws final conclusions.

Keywords: modernization of public consciousness, consciousness, spiritual revival, self-consciousness, morality, culture, moral culture, a moral culture of the individual.

References

- 1 Nazarbayev, N.A. (2017). «Bolashaqqa bagdar: Rukhani zhangyru» bagdarlamasy [Orientation to the Future: Spiritual Revival program]. Retrieved from: <https://www.akorda.kz/kz/> [in Kazakh].
- 2 Maralov, V.G. (2004). Osnovy samopoznaniia i samorazvitiia [Fundamentals of self-knowledge and self-development]. Moscow: Akademiia [in Russian].
- 3 Morinova, O.N. (2016). Metodicheskii doklad na temu: «Kultura povedeniia i npravstvennoe vospitanie detei doshkolnogo vozrasta» [Methodological report on the topic: Culture of behavior and moral education of preschool children]. Retrieved from: <https://infourok.ru/kultura-povedeniya-i-npravstvennoe-voipitanie-detey-doshkolnogo-vozrasta-3036867.html> [in Russian].
- 4 Barkhatova, L.S. (2016). Vospitanie kultury povedeniia [Education of a culture of behavior]. *Doshkolnoe vospitanie — Preschool Education*, 11, 12, 13 [in Russian].

- 5 Gubskii, E.F., Korableva, G.V. & Lutchenko, V.A. (1997). *Filosofskii entsiklopedicheski slovar* [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Moscow: INFRA-M [in Russian].
- 6 Brodskaia, E. (2021). Rol nrvstvennoi kultury v formirovanii lichnosti detei starshego doshkolnogo vozrasta [The role of moral culture in shaping the personality of children of senior preschool age]. Retrieved from: <https://nsportal.ru/detskii-sad/vospitate-lnaya-rabota/2021/03/21/statya-rol-nrvstvennoy-kultury-v-formirovanii> [in Russian].
- 7 Abildina, S.K. (2011). Qazaqstanda oqushylarga etnomadeni bilim berudin qalyptasuy men damuy [Formation and development of ethno-cultural education for students in Kazakhstan]. *Gylymi basylym — Scientific publication*. Almaty [in Kazakh].
- 8 Abylaikhan, S.M., Karmanova, Zh.A., Abilkassimova, G.K., Beisenbekova, G.B. & Baizhumanova, N.S. (2019). Forming Child's Moral Culture in a Multi Confessional Society. *European Journal of Science and Theology*, 15, 133-143.
- 9 Urdabaeva L.E. & Rakhmatulina A.R. (2018). Damu psikhologiiacy, oku kuraly [Developmental psychology, educational tool]. Kostanay [in Kazakh].
- 10 Bondarevskaia, E.V. (2000). Teoriia i praktika lichnostno orientirovannogo obrazovaniia [Theory and practice of student-centered education]. Rostov-na-Donu, 352 [in Russian].
- 11 Nauryzbai, Zh.Zh. (1997). Etnokulturnoe obrazovanie [Ethnocultural education]. Almaty: Gylim, 152 [in Russian].

Букеетов университеті